

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Bakalářská práce

Jana Krafková

**Možnosti a limity dívčího odborného poštovního vzdělávání
v Českých zemích v druhé polovině 19. století a první
polovině 20.století**

Olomouc 2013

vedoucí práce: Mgr. Eva Kaněčková

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a že jsem použila jen uvedené pramenů a literatury.

V Olomouci dne

.....

podpis

Poděkování:

Děkuji Mgr. Evě Kaněčkové za odborné vedení mé bakalářské práce, trpělivost, přínosné konzultace, cenné rady, vstřícný a povzbuzující přístup.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Jana Krafková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Eva Kaněčková
Rok obhajoby:	2013

Název práce:	Možnosti a limity dívčího odborného poštovního vzdělávání v Českých zemích v druhé polovině 19. století a první polovině 20. století.
Název v angličtině:	Possibilities and limits girl's post professional education in the Czech lands in the second half of the 19 th century until the first half of the 20 th century.
Anotace práce:	Bakalářská práce předkládá analýzu vývoje problematiky dívčího poštovního odborného vzdělávání na území Čech, Moravy a Slezska ve druhé polovině 19. století a začátku 20. století. Jedná se o historický pohled a možnosti vzdělávání dívek, jejich postavení a uplatnění na poštovních úřadech a ve správních institucích.
Klíčová slova:	Dívčí školství, výchova, proměny výchovy, poštovní vzdělávání, historie.
Anotace v angličtině:	This bachelor theses deals with analysis of the development of the issue of girls' postal education in Bohemia, Moravia and Silesia in the second half of 19 th and at the beginning of 20 th centuries. This is a historical view of possibilities of girls' education, their position and success at post offices and administrative authorities.
Klíčová slova v angličtině:	Girl's education system, education, transformation upbringing, postal education, history.
Přílohy vázané v práci:	Bez příloh
Rozsah práce:	48 stran
Jazyk práce:	Český jazyk

Obsah

ÚVOD	6
SHRNUTÍ DOSTUPNÉ LITERATURY	8
1. VÝVOJ ŽENSKÉ OTÁZKY VE ŠKOLSTVÍ A POŠTOVNICTVÍ SLEDOVANÉHO OBDOBÍ	10
1. 1 Vývoj postavení a vzdělávání ženy v 19. století.....	10
1. 2 Obecný vývoj školství v habsburské říši	12
1. 3 Uplatnění dívek v úřadech 2. poloviny 19. století až 1. poloviny 20. století	14
2. VÝVOJ POŠTOVNICTVÍ A ŠKOLSTVÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH	18
2. 1 Počátky pošty do rozpadu Rakouska - Uherska	18
2. 2 Poštovní služba, poštovní spojení.....	22
2. 3 Platové ohodnocení a výhody spojené s prací na poště.....	23
3. POČÁTKY PROFESNÍHO POŠTOVNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ.....	26
3. 1 Profesní poštovní vzdělávání žen	26
3. 2 Vyšší dívčí škola v Praze a další hlavní vzdělávací instituce pro ženy a dívky ve 2. polovině 19. století na našem území	30
3. 3 Další ženské organizace a ženské spolky se zaměřením na vzdělávací činnost.....	33
3. 3. 1 Vesna v Brně - počátky odborného dívčího školství na Moravě	35
3. 3. 2 Pöttingeum	38
3. 3. 3 Světlá	39
3. 3. 4 Česká hospodyňská škola v Kateřinkách u Opavy	39
3. 3. 5 Šestiletá lycea	40
ZÁVĚR.....	42
PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	44
Prameny.....	47
Seznam elektronických zdrojů.....	48

Úvod

Tématem bakalářské práce jsou možnosti a limity dívčího odborného vzdělávání v Českých zemích se zvláštním zaměřením na odborné vzdělávání dívek pro poštovní službu. Jde však o téma obsáhlé a mezní, přecházející do historie pedagogiky, historie poštovníctví a do genderových studií postavení ženy v různých obdobích.

Cílem práce je analýza vývoje dívčího odborného poštovního vzdělávání na přelomu 19. a 20. století. Ke splnění daného cíle je nutné za prvé důkladného studia literatury a zdrojů, ze kterých bude čerpáno a za druhé zpracovat návaznost jednotlivých historických částí. Kroky vedoucí k dosažení cíle jsou proměny společenského a ekonomického postavení žen ve stanoveném období, a také zasazení získaných poznatků do širšího kontextu poštovní historie. Bakalářská práce by tak měla být historickým pohledem na vývoj dívčích škol se zaměřením na uplatnění v poštovních službách v Českých zemích.

V první části shromáždím údaje o ženském poštovním školství obecně a zaměřím se na uplatnění získaného vzdělávání ve správních institucích. Zjištěné zasadím do rámce poštovních dějin.

V druhé části práce bych se chtěla zaměřit na vývoj poštovního ženského školství v Českých zemích od počátku pošty do rozpadu Rakouska - Uherska až po poštovní službu jako takovou. Také zde chci zahrnout výhody spojené s prací na poště, vzdělávání dívek, uplatnění pracovníků na poště, rozdíly mezi muži a ženami.

V poslední části bych se chtěla zabývat profesním poštovním vzděláváním, jaké byly dívčí vyšší školy a další hlavní vzdělávací instituce pro ženy a dívky. Protože jde o oblast v naší historiografii dobře popsanou, budu postupovat pouze na základě dostupné literatury. Jde tady však o nezbytný rámec pro výzkum poštovního ženského školství, proto ho zde nechci pominout. Poštovní školství je pouze jednou, byť málo známou, součástí emancipace žen ve vzdělávání.

Práci vymezím do oblastí Českých zemí, tedy územím Čech, Moravy a Slezska. Konkrétní příklady zkoumaných jevů se budu snažit vyhledávat především na Moravě. Protože však zkoumané jevy nejsou takto úzce územně ohraničeny, budou zkoumány v širším

měřítku českých zemí.

V této práci budu používat pojem "dívčí školství". Tímto pojmem jsou míněny instituce pro vzdělávání výlučně žen, tedy školství stojící mimo státní školní soustavu, provozované soukromými osobami nebo spolky a také instituce státní pedagogické soustavy pokud jsou pohlavně separované.

V závěru objasním zjištěná fakta o vývoji ženského školství a porovnáám je s údaji z dějin pošty a využiji tohoto výzkumu k charakteristice poštovního vzdělání žen.

Shrnutí dostupné literatury

Co se týká poštovních dějin, je k dispozici práce autorského kolektivu pod vedením Pavla Čtvrtníka¹. Tato práce je rozdělena do dvou publikací. První z nich představuje učební text, jakési skriptum pro příslušné studijní obory, druhý je rozpracování téhož na publikaci pro širokou veřejnost. Autoři jdou velmi do hloubky, ale vlastní genderové problematiky na poště si všímají jen okrajově. Najdeme zde podrobněji rozebráno uplatnění žen jako telegrafistek, nebo v jiných s poštou souvisejících profesích. O možnostech vzdělání a přístupu k těmto profesím pro ženy však téměř nic.

V tomto ohledu je přínosná literární činnost Václava Záběhlického², vydaná autorovým nákladem za První republiky. Hypoteticky můžeme říci, že Záběhlický věnoval ženám konkrétně více pozornosti, protože žil v době, kdy se přístup k ženám lámal a tedy šlo o aktuálnější problém.

K poštovnímu vzdělávání přímo se vztahují především články z profesních periodik, např. *Poštovní obzor*, *Poštovní úředník Československý*, *Poštovní zaměstnanec*, literatura jako taková dosud neexistuje. Jde o aktuální vyjádření názorů zainteresovaných osob v době probíhajících bojů za (nejen ženské, ale vůbec nějaké) poštovní školství.³ Význam má i výzkum inzertních rubrik profesních tiskovin. Stejně jako v běžném tisku současnosti tvořily jeho pravidelnou část. Domnívám se, že jde o zdroj odrážející dobře dobovou každodennost a je škoda, že teprve v posledních letech je v historiografii více využíván.

Samotné dějiny ženské emancipace i ženského školství jsou v našem dějepisectví dobře zpracované, existuje značné množství souhrnné literatury.⁴ Vzhledem k naskenování diplomových a bakalářských prací, které jsou na našich vysokých školách stále častější, odpadá problém s dostupností pro badatele.

Velký význam pro poznání ženského školství v minulosti mají vedle odborné literatury

¹ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s. p., 2000.;

ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: KNIHY 555, 2008.

² ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928.

³ HOFMAN, František. Hlasy o odborném vzdělání a ministerstvo. *Poštovní obzor*, č. 11, roč. 23, 1928.

s. 123-124.; NOZAR, Eugen. Za vyšším odborným vzděláním. *Poštovní obzor*, č. 9, roč. 23, 1928, s. 64-65.

⁴ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005.

i publikované vzpomínky mnoha osobností. Najdeme mezi nimi jak paměti a oborová pojednání pedagogů⁵, tak memoáry někdejších žákyň⁶.

⁵ MAREŠ, František. *O dívčím vzdělání*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 9-13.

⁶ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 135-145.; PITOUROVÁ, Antonína. Vzpomínka na penzionát Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 40.

1. Vývoj ženské otázky ve školství a poštovníctví sledovaného období

V první části vývoje ženského postavení se zabývám již od 18. století, kdy ženy nebyly moc vzdělané a nemohly se vzdělávat. Dále jaké byly rozdíly mezi měšťanskou vrstvou a venkovem. Jelikož u sociálně slabých vrstev byla důležitá pracující žena, která pomohla zlepšit finanční situaci, a proto pracovala pro bohatší sousedy.

V 19. století byl vývoj postavení ženy dobře sledovaný, jelikož ženy se staraly o domácnost a měly reprezentativní funkci.

Můžeme konstatovat, že ženská otázka v poštovníctví je téma naší historiografie doposud přehlížené. Vzhledem k významu pošty pro společnost v minulosti i dnes je to nedostatek, který bylo vhodné napravit. A to i vzhledem k tomu, že dnešní společnost vnímá poštovníctví jako především ženské zaměstnání, aniž by si byla vědoma, že tomu tak nebylo zdaleka vždy.

1.1 Vývoj postavení a vzdělávání ženy v 19. století

V 18. století se Čechy setkaly s jevem do té doby u nás nevídaným, s vládnoucím panovníkem - ženou. Marii Terezii sice státní propaganda často stylizovala do role jakési "matky národa", ale např. uherští šlechtici ve chvílích ohrožení monarchie slibovali, že prolíjí krev za svého "krále". S nástupem osvícenství se pak otázka postavení ženy ve společnosti začala jevit stále důležitější. Právě za Marie Terezie začaly chodit do školy i dívky, což české země do té doby v podstatě nezažily. Podpora jejich vzdělávání nebyla ze strany rodičů ani úřadů nijak velká, přesto Týnskou hlavní školu pro dívky navštěvovalo 183 žákyň v roce 1818.⁷

Potíž byla hlavně s tím, že málokdo chápal, proč má být budoucí hospodyně vzdělaná. Základní počty byly snad využitelné při nákupu pro domácnost, ale vše ostatní "důležité" se dívka mohla naučit doma. Rozvoj techniky a vědy v 19. století však přinesl množství poznatků a technologií, které mohly chod domácnosti vylepšit, avšak ženy o nich bylo nutno

⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 9.

někde poučit. Zároveň se i mezi měšťanskou vrstvou začaly šířit módní trendy jako hra na některé hudební nástroje, francouzština apod. To všechno přinášelo potřebu nějaké vzdělávací instituce pro dívky a mladé ženy navazující na jejich základní vzdělání v obecných a měšťanských školách.

Rozvoj průmyslu a byrokratizace státní správy i vedení podniků, rozšíření lékařských ordinací a škol i na venkov přinášel růst střední třídy. Její příslušníci se obvykle vyvyšovali nad průmyslové a zemědělské dělnictvo, pokládali se za vyšší vrstvu. Ilustrativním příkladem může být i používání pojmu „salon“ pro obývací pokoj i v mnoha bytech v nájemních domech. Ženy z těchto společenských skupin v 19. století nepracovaly vůbec, protože to nebylo společensky vhodné. Na druhou stranu bylo udržování vyššího životního standardu finančně náročné. Pro mnoho středostavovských rodin se, zvláště v periodických ekonomických krizích, stávalo nutností získat druhý příjem. Zaměstnání ženy „za přepážkou“, ať už na poště, na úřadě nebo podobně se pak jevilo jako přijatelný kompromis. Tím se do společenského povědomí dostávala pomalu zaměstnaná žena jako běžný jev, a ne jen jako politováníhodná tovární dělnice. Zaměstnávání žen pak přinášelo nutnost jejich vzdělávání a také určitou ekonomickou soběstačnost. A právě to, vzdělání a ekonomická nezávislost žen ze středních společenských vrstev, bylo základem ženské emancipace.⁸

Vývoj postavení ženy v 19. století je dobře sledovatelný z různých pamětí. Připomeňme jako zvláště ilustrativní knihu Heleny Čapkové *Moji milí bratři*⁹. Autorka (zemřela v roce 1961) vzpomínala především na svoje slavnější sourozence, Karla a Josefa. Pro téma této práce byl však důležitý popis Helenina mládí a její charakteristiky matky. Matka, manželka venkovského lékaře si udržovala místnost s čistě reprezentativní funkcí, salon, ačkoliv jejich byt rozlohou neoplýval a rodina se musela prostorově omezovat. Nepracovala, věnovala se sbírání lidové slovesnosti a toužila po životě ve velkém městě, a hrála si na maloměstské poměry. Svoji dceru hleděla co nejdříve vyvdat a byla spokojená, když se jí podařilo jako ženicha získat dobře situovaného postaršího právníka. Dcera ženicha téměř neznala, ale

⁸ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 18-24.

⁹ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1962.

akceptovala s tím, že je to laskavý člověk a rodiče rozhodli. Do manželství vstupovala s průpravou z Vesny, kam byla poslána, protože určité vzdělání se již po nevěstě žádalo. Odnášela si však především zájem o literaturu a umění, což bylo jejím manželem brzy vytýkáno jako přílišné. Byla jím vyzývána, aby se rychle zapracovala v administrativě a mohla mu nahradit sekretářku, za jejíž plat by tak rodina ušetřila. Po manželově smrti již paní Helena žila dlouho sama, bez dalšího sňatku, vedla dům a vychovávala svoji dceru, po novém sňatku nijak zvlášť neprahla, ani ho nepotřebovala (i když se později přece jen po druhé vdala). V kostce je tak podán vývoj postavení ženy v desetiletí kolem roku 1900.¹⁰

1. 2 Obecný vývoj školství v habsburské říši

O školské soustavě v moderním slova smyslu, stejně jako o systematickém vzdělávání dívek můžeme mluvit od osvícenských reforem v druhé polovině 18. století. Dívčí školství však bylo až do 20. století na vedlejší koleji, jak odpovídalo náhledu společnosti na ženu obecně.

Liberalizace školství a s tím související omezení vlivu katolické církve přinášela vláda Josefa II. (1780 - 1790). Tyto pozitivní tendence však nepřežily válku s revoluční a pak napoleonskou Francií. V době Metternichovského absolutismu byly školy jednou z bašt státního a církevního konzervatismu. Pokus o změnu situace přinesl revoluční rok 1848. Po porážce revoluce došlo k zajímavému vývoji. Patenty z roku 1850 utvrdily moc církve nad základními a středními školami. V dubnu tohoto roku byl zrušen josefínský dohled nad církevními zásahy do školství.¹¹ Konkordát z roku 1855 situaci jen utvrzoval. Bylo přímo stanoveno, že: " *...(aby se) v žádném vyučovacím předmětu nedělo nic, co se přičí katolické víře...*"¹². Učitelé na středních školách mohou být jen katolíci atd. Pro římské katolíky to bylo však Pyrrhovo vítězství, neboť jim přineslo ztrátu důvěry pokrokové české intelektuální elity.

Naproti tomu na vysokých školách panovala svoboda bádání i učení, a to díky ministru školství, hraběti Lvu Thunovi. Toto ovzduší umožňovalo přijmout za přednášející osobnosti jako např. Jana Evangelistu Purkyně, Františka Ladislava Čelakovského. Z dalších pozitivních

¹⁰ Tamtéž, s. 111-157.

¹¹ VALENTA, Aleš. *Politické dějiny českých zemí a habsburské monarchie 1848 - 1914*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002, s. 54-57.

¹² Tamtéž, s. 54.

jevů ve školství padesátých let jmenujme rozmach reálných gymnázií, zaměřených na praktické znalosti i škol hospodářského typu, z nichž se později odvíjely specializované pokračovací školy pro ženy. Zmínit můžeme i počesťování mnoha starobylých gymnázií.¹³

Když začátkem šedesátých let skončil v podunajské monarchii absolutismus, projevovalo se to i na vývoji školství. Série zákonů z let 1868 - 1870 vyvázala pedagogické instituce z nadvlády církve. Dále vznikaly menšinové školy, neboť ústava z roku 1869 poskytovala každému občanu právo na vzdělání v mateřském jazyce. České menšinové školy se však po celou dobu existence monarchie potýkaly s finančními, prostorovými problémy i s nátlakem německé místní elity v příslušných obcích. Nebylo výjimkou, že němečtí zaměstnavatelé vyhrožovali českým dělníkům propuštěním, dají-li děti do české menšinové školy. Pokud se postižení obraceli na soud, obvykle rozhodl v jejich prospěch, protože mocnářství mělo zájem na národnostním smíru. Na druhou stranu se oficiálně protestovalo z výše zmíněných důvodů a troufl si to málokdo.¹⁴

Konec absolutismu i prudký rozmach spolkového života, který umožňoval i vznik a rozvoj spolků vzdělávacích, jako byla Vesna apod. Čeští poslanci v říšském sněmu pocházeli v největší míře z vrstev buržoazních, tedy podnikatelských. V jejich zájmu proto bylo podporovat praktické vzdělání pro život.¹⁵

Příkladem mohou být memoranda panovníkovi z roku 1879, která vyjadřovala podporu našich zákonodárců českému střednímu školství, ale i živnostenským školám a učilištím. Na tyto tendence pak snadno navazovaly i různé hospodyňské školy pro ženy.¹⁶

Školství v habsburském státě se od konce Bachova absolutismu postupně liberalizovalo a modernizovalo. Obecně pokrokový vývoj nezvrátily ani občasná nátlakové akce konzervativců, jakým byla například aféra z roku 1883. Tehdy konzervativní pravice v říšské radě prosazovala velké úlevy ze školní docházky pro třináctileté a čtrnáctileté děti ze zemědělství, jejich rodiče postrádali pracovní sílu v hospodářství. Na vyřešení problému tehdy závisela další existence vlády, což jenom potvrzovalo politickou váhu otázek školství

¹³ Tamtéž, s. 70.

¹⁴ Tamtéž, s. 73.

¹⁵ Tamtéž, s. 88-89.

¹⁶ Tamtéž, s. 100-102.

v životě Rakouska - Uherska.¹⁷

V devadesátých letech 19. století se pak na politické scéně mocnářství objevovala Masarykova Realistická strana. Ve svém programu se zabývala i otázkami školství, kdy chtěla na všech typech škol podporovat úsudek a myšlení, nejen paměť žáků a studentů. Také byla pro sloučení všech dosavadních typů středních škol a vůbec reformování školství na demokratickém principu. Tak, aby poskytovala vzdělání ve skutečném životě prakticky upotřebitelné. Zatím docházelo jen o marginálii na okraji dění v říšském sněmu. Po vzniku ČSR, kdy se představitel realistické strany stal prezidentem, však tyto principy ovlivnily podstatně nové školské reformy.¹⁸

1. 3 Uplatnění dívek v úřadech 2. poloviny 19. století až 1. poloviny 20. století

Uplatnění dívek na úřadech, nejen poštovních, obecně souviselo s pohledem společnosti na vzdělanou a ekonomicky nezávislou ženu vůbec. Rozvoj střední třídy v nově urbanizovaných oblastech byl po roce 1850 vynucen zapojit ženy do ekonomiky domácnosti. U tříd sociálně slabých pak byla pracující žena nutností. Žena v prostředí venkovské chudiny se starala o menší hospodářské zvířectvo, jako (např. kozu, slepice), pečovala o malou zahrádku, nebo paběrkovala na polích bohatších sousedů a tím zlepšovala možnosti rodinné obživy. Žena z dělnického prostředí tuto možnost zpravidla příliš neměla, v dělnických koloniích a zejména činžovních domech pro to nebyl prostor, anebo jen mizivý. Z tohoto důvodu se musela nechat zaměstnat. V roce 1880 tak bylo v Předlitavsku okolo 40 % žen samostatně ekonomicky činných.¹⁹

S růstem emancipace ženy přibývalo žen vzdělaných. Uplatnění pro ně bylo však omezené. Mohly se stát učitelkami, pomocným zdravotním personálem, nebo našly uplatnění na úřadech, nejčastěji poštovních. Všechny tři druhy uplatnění však měli četná úskalí.

¹⁷ Tamtéž, s. 111-113.

¹⁸ VALENTA, Aleš. *Politické dějiny českých zemí a habsburské monarchie 1848 - 1914*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, s. 174-175.

¹⁹ VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajištění historiografie Sborník příspěvků z IV. pardubické bienále*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 358.

Učitelky měly nařízený celibát a tak musely rezignovat na jednu z důležitých složek ženství - na mateřství. Pomocné zdravotnice zase vykonávaly službu sice společensky prospěšnou, ale často fyzicky náročnou a mnohdy nepříjemnou. Na úřadech, včetně těch poštovních zase ženskou kariéru ohrožoval tlak kolegů mužů.

Žena se mohla setkat s názorem, že rezignovala na svoje ženské úlohy, na úlohu matky, manželky, hospodyně, že je nezdravě, "nežensky" ambiciózní, nebo prostě jen čekala na manžela. To poslední bylo mnohdy pravda. Slečna učitelka nebo slečna z pošty, které se naskytovala příležitost dobře se provdat, své zaměstnání opouštěla. V očích mužských kolegů byla proto už dopředu mnohdy neperspektivním zaměstnancem, do kterého se nevyplatilo investovat, který nebyl danému úřadu, firmě, povolání dostatečně loajální. Podobný názor měl u úřednic asi také zaměstnavatel, tedy stát. Lze tak usuzovat z různých administrativních překážek, kladených ženskému uplatnění. Příkladem mohli být tzv. certifikalisté, tedy vysloužilí poddůstojníci, kteří měli přednost při žádosti o státní službu.²⁰

A to i při nedostatečné kvalifikaci. Po certifikalistovi byl v pomyslném pořadníku řádně kvalifikovaný uchazeč - muž a teprve pak případně příslušně vzdělaná žena. Ani vysokoškolské vzdělání nebylo tak pro ženu v Rakousku - Uhersku přímým prostředkem k zisku odpovídajícího místa.

Změnu přinesla I. světová válka. Poprvé v novodobých dějinách byl konflikt veden jako totální. Pro mužskou část populace byla válečná zkušenost takřka stoprocentní. Společnost v zázemí však musela fungovat dál a tak práci mužů ve výrobě, ale i ve školství nebo úřední administrativě přebíraly ženy. Vinou válečných ztrát byl i v prvních letech míru demokraticky znatelný úbytek mužů a tak si ženy svou novou společensky emancipovanou úlohu udržely.²¹

V mnoha zemích došlo s uklidněním situace ke změně. Typické to bylo pro konzervativní diktatury, které ženu opět odkazovaly "k plotně", jako bylo Španělsko, Itálie, ale i nacistické Německo. V demokraciích se však emancipovaný způsob života žen udržel.

²⁰ Tamtéž, s. 358.

²¹ BUREŠOVÁ, Jana. Okolnosti a souvislosti postupu žen k podobě společensky samostatné aktivní bytosti. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubické bienále*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 374-376.

Jednou z nejpokročilejších zemí meziválečné Evropy bylo v tomto ohledu Československo. Důvody můžeme hledat v několika historických jevech. Bylo to spojení emancipačního hnutí s hnutím vlasteneckým, což vytvořilo příznivý náhled velké části vzdělanější mužské populace na ženskou otázku. Dále tu byla osobnost prezidenta Tomáše G. Masaryka, který ženské hnutí podporoval už jako politik a profesor v předválečných časech²². Svou roli hrál také poválečný antiklerikalismus části společnosti, protože římskokatolická církev patřila k oporám konzervativního náhledu na ženu.

Změny v postavení ženy kodifikovala Ústava republiky z února roku 1920, kde se v paragrafu 106 přímo praví "*výsady rodu, pohlaví a zaměstnání se neuznávají*". Vznešená zásada byla do běžného života převáděna pomalu, nebylo lehké překonat zažitá stereotypy.²³

O jejich překonání se snažily různé síly. Uvedu některé z nich. Úspěšný podnikatel a zároveň společenský reformátor Tomáš Baťa založil v roce 1929 tzv. Baťovu školu práce pro dívky (o čtyři roky ji předešel odpovídající ústav pro chlapce). Dále organizoval ve "svých" obcích ženskou mládež do sdružení Mladé ženy²⁴. Obojí sloužilo přípravě budoucích zaměstnankyň, ale i podchycování talentů, které pak mohly pracovat na vyšších pozicích jeho podniků, zejména v administrativě.

Jinou silou oslabující stereotyp a nevhodnosti žen do úřadů byl film, v době První republiky medium velkého významu. Příkladem je film Martina Friče Katakomy z roku 1940. Satiricky zobrazuje prostředí běžného Úřadu. Jedním z charakteristik této - negativními rysy naplněné - instituce je ryze mužské složení zaměstnanců.

Během meziválečného období se pak postava ženy - zaměstnankyně i ženy - úřednice stávala běžnou součástí každodennosti. Svým způsobem ukončením profesní emancipace žen bylo členství československých zástupců v různých internacionálních sdruženích za obírajících se ženskou otázkou v mezinárodním měřítku. Jmenujme zejména Mezinárodní sdružení výdělečně činných žen.²⁵

²² Tamtéž, s. 375-376.

²³ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky*. Vyd. I. Praha: Libry, 2003, s. 252.

²⁴ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky*. Vyd. I. Praha: Libry, 2003.

²⁵ BUREŠOVÁ, Jana. Okolnosti a souvislosti postupu žen k podobě společensky samostatné aktivní bytosti. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie. Sborník příspěvků*

I za I. republiky, ale bylo ženské zaměstnávání poznamenáno nižšími možnostmi postupu a mzdami, než tomu bylo u mužů a jinými nešvary, s nimiž se ovšem potýká i naše současnost.

K výrazné feminizaci některých úřadů, respektive funkcí na těchto úřadech došlo až v padesátých letech dvacátého století v rámci akce "muži do výroby". Tehdejší režim se rozhodl zbavit opozice, která proti němu na většině úřadů existovala a zároveň posílit průmyslové dělnictvo. Proto byli muži hromadně přesouváni ze zaměstnání nevyžadujících fyzickou práci do průmyslu.²⁶

z IV. pardubické bienále. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 333.

²⁶ Tamtéž, s. 334.

2. Vývoj poštovníctví a školství v Českých zemích

V této části jsem rozebírala jednotlivé etapy poštovníctví a školství v Českých zemích od počátku pošty, kdy se začala pošta rozvíjet, stávat veřejnou a později byla povolena přeprava soukromé korespondence. Je nutné důkladného studia kde jsem se hlavně zaměřila na změny ve vývoji pošty a na pohled na ženy (telegrafistky), jejich odměňování a potřebné vzdělávání.

2. 1 Počátky pošty do rozpadu Rakouska - Uherska

Počátky pošty v Českých zemích spadají do 1. poloviny 16. století, konkrétně do roku 1527 kdy bylo císařem Ferdinandem I. zavedeno pravidelné poštovní spojení mezi Prahou a Vídní. Toto spojení však zajišťovalo pouze komunikaci v rámci státní správy a nebylo veřejné. Veřejnou službou se pošta stala až ve 2. polovině 16. století, kdy císař Maxmilián povolil přepravovat i soukromou korespondenci. Na této době položených základech pak poštovní služba fungovala bez větších změn po dalších dvě stě let. Velká reforma poštovního systému byla započata roku 1722 císařem Karlem VI., kdy do té doby dědičný úřad poštmistra přešel odkupem od rodu Paarů do rukou státu. Proces zestátnění pošty pak byl definitivně dovršen Marií Terezií v roce 1743. Dne 14. 12. 1748 vycházel tzv. Nový poselský a poštovní úřad, jehož cílem byla monopolizace dopravy poštovních zásilek v rukách státu. Ten tak reagoval na masovější využívání poštovních služeb, k němuž docházelo ve druhé polovině 18. století ve spojitosti se státem podporovaným rozvojem podnikání.²⁷ Poštovní službu zajišťovali pochopitelně muži. Stejně jako u běžnějších řemesel však za určitých okolností mohla živnost převzít i vdova. Od sedmnáctého století se tak na poště, byť vzácně, setkáváme se ženami. Nejstarší poštmistryní, kterou se mi podařilo dohledat byla Regina Heiglitzová z Raabu, zaznamenaná k roku 1607.²⁸ Pro české země představovala v tomto ohledu důležitý pramen Seznam personálu vrchní poštovní správy v Praze z roku 1793 (bohužel se nevztahuje na Moravu). Zde byli uvedeni poštmistři podle

²⁷ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s.p., 2000.; ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: KNIHY 555, 2008.

²⁸ ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928, s. 220.

jednotlivých krajů, přičemž mezi nimi bylo šest žen.²⁹

Další změny ve fungování poštovní služby přinesla reforma provedená roku 1823, jejímž autorem se stal Maxmilián z Ottenfeldu. Byly zavedeny "poštovní rychlíky", tedy pravidelná doprava osob a zásilek mezi jednotlivými důležitými městy Rakouské monarchie.³⁰ S rozšířením působnosti pošty však přišla nutnost její komplexní reformy a právní kodifikace principů jejího fungování. Stalo se tak Poštovním zákonem z 15.11.1837, schváleným Dvorskou komorou za Ottenfeldova předsednictví. Sám zákon měl tři části. První z nich ustanovila poštovní regál, tedy monopol pošty na přepravu věcí a osob³¹. Druhá stanovila pravidla pro výkon tohoto regálu, ve třetí části tohoto zákona byly pak jmenovány výhody, spojené s poštovní službou³². Provozní nařízení k tomuto zákonu pak vstoupila v platnost hned následujícího roku.³³ Z hlediska státní správy spadala pošta v 19. století nejprve pod Nejvyšší dvorskou poštovní správu ve Vídni. V květnu roku 1848 ji pak pod svou správu přijalo nově vzniklé ministerstvo financí. Již v prosinci téhož roku však přešla pod Ministerstvo pro obchod, živnosti a veřejné stavby.³⁴

Vlastní struktura organizace poštovních služeb byla v 18. století a první třetině 19. století následující. V hlavních městech jednotlivých zemí monarchie byly zřízeny vrchní poštovní úřady. Jim podléhaly úřady s manipulačním provozem, které zajišťovaly listovní službu. Poštovní stanice rozmístěné podle jednotlivých poštovních tras pak měly za úkol především udržovat systém doručování zásilek v plynulém chodu. V místech křížení poštovních tras případně v dalších pro poštu důležitých místech byly tyto stanice označovány jako přestupní a jejich význam byl větší. Do konce 18. století přibýly do systému ještě listovní sběrný, jejichž zaměstnanci podléhali jednotlivým poštovním stanicím a zajišťovali sběr a případně i donášku některých listovních zásilek od nejbližší stanice a k ní. Tato základní struktura byla v průběhu 19. století několikrát reorganizována. Největší změna doznala po roce 1850, kdy byla namísto vrchních poštovních úřadů zřízena

²⁹ Tamtéž, s. 217-219.

³⁰ KOLEKTIV. *Opava*. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 218.

³¹ Poštovní monopol na přepravu osob zrušila až soukromá iniciativa při zakládání železnice.

³² Poštovní ústavy například nemusejí poskytovat ubytování vojsku. Její zaměstnanci ani koně zároveň nemají být využíváni k jiné než poštovní službě.

³³ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s.p., 2000, s. 51-53.

³⁴ Tamtéž, s. 59-60.

ředitelství pošt v Praze, Brně a do roku 1852 i v Opavě. Jim pak byly podřízeny poštovní úřady zajišťující manipulační služby, poštovní stanice, do jejichž kompetencí spadala péče o ustájení poštovních koní nebo povozní služba, a také poštovní expedice, které nahradily systém listovních sběrů. Zvláštní kategorií pak byl kombinovaný poštovní úřad s poštovní stanicí.³⁵

Velký zlom v dějinách pošty přinesl rok 1873, kdy bylo v Čechách zavedeno přespolní doručování zásilek. Šlo o donášku pošty do míst vzdálenějších od poštovních stanic. Dosavadní doručování probíhalo nepravidelně, prostřednictvím obecních sluhů, cestujících kupců a podobně. Od roku 1873 byly vytvořeny okrsky náležející jednotlivým doručovatelům. V okrscích bylo vybráno místo, kde obecně důvěryhodná osoba, přítomná zde vždy v konkrétní čas, zajišťovala styk veřejnosti s doručovatelem. Touto osobou býval často obchodník nebo hostinský. Není bez zajímavosti, že návrat k podobnému systému se zvažuje česká pošta i v současnosti. Tam, kde využívání poštovních služeb vzrůstalo, byla taková místní poštovna v průběhu času nahrazena běžným poštovním úřadem. Poštovní úřad se tak stal běžnou součástí každodennosti i na českém maloměstě.

Součástí každodennosti české obce kolem roku 1900 se stalo označení poštovního úřadu. Už od doby Ottenfeldových reforem poštovní budovy označoval státní znak. Zhruba kole roku 1880 se forma označení ustálila na stříhaném plechovém štítu, na němž byl vymalován Rakousko - Uherský orel a nápisy (v češtině a němčině) označující druh poskytovaných služeb. Tedy C. k. poštovní úřad, C. k. poštovní a telegrafní úřad, C. k. poštovní úřad a sběratelna poštovního úřadu spořitelního nebo C. k. poštovní úřad a telefonní hovorna.³⁶

Modernizace podunajské monarchie si vynutila na přelomu 19. a 20. století mnohé další reorganizace pošty. Směřovaly k systematizaci poštovních služeben a zaměstnanců. Tak například v roce 1899 císařské rozhodnutí zrušilo obsáhlou škálu kategorií poštovních pomocných sil a nahradilo je třemi třídami (poštovní podúředníci, poštovní výpravčí a poštovní sluhové). Jinou změnou bylo označování poštovních stanic arabskými čísly, které

³⁵ Tamtéž, s. 62.

³⁶ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s.p., 2000, s. 64.

zjednodušilo úřední formuláře, razítka a podobně a v pozměněné podobě vydrželo doposud.³⁷

Pro téma této bakalářské práce je podstatné zapojení žen do poštovní práce. Setkáváme se s nimi od poloviny 19. století, kdy vdovy a dcery zemřelých poštovníků mohly za určitých okolností vést dědičné poštovní stanice³⁸. V šedesátých letech již mohly poštovní práce vykonávat i příslušnice domácností poštovníků, čímž úřady pravděpodobně pouze kodifikovaly už běžnou praxi. Od roku 1872 mohly na poště pracovat i ženy bez rodinných vazeb k této instituci. Do běžného pracovního poměru přijímala ženy nejprve (od roku 1871) vídeňská telegrafní stanice. Musely být nejméně 17 let staré a složit předepsané telegrafní zkoušky, což byla také první zpráva o poštovní andragogice. Pracovaly jako manipulanky, ale vývoj brzy ženu na poště - (a nejen té vídeňské) - posadil do židle spojovatelky telefonní ústředny. V roce 1898 byly ženy v zaměstnaneckém poměru zrovnoprávněny s muži, ale jejich platy zůstaly nižší.³⁹

Také pražská telegrafní stanice patřila mezi průkopníky zaměstnávání žen. V roce 1872 pražské telegrafní ředitelství vyhlásilo na další rok "telegrafní kurs pro ženské". Absolventky kursu našly zaměstnání v telegrafních stanicích v Liberci, Plzni a Českých Budějovicích. Staly se prvními ženami zaměstnanými u nás státem. O vyspělosti pražského telegrafního ředitelství svědčí nejen tento "genderový" fakt, ale i schopnost orientovat se v oblasti technických inovací oboru. Dokládalo to pozvání profesora Huguese, vynálezce telegrafu, k zaškolování telegrafních úředníků.⁴⁰

Poslední technickou novinkou zavedenou do naší pošty v době Rakouska - Uherska byla automobilová doprava zásilek. První poštovní automobil vyjel na trati Petrovac - Bihac - Bosenski Novi na okupovaném území Bosny a Hercegoviny v roce 1905⁴¹. Je s podivem, že k tomu došlo právě v Bosně, zemi proslulé nedostatečnou a nekvalitní sítí silnic. Snad zde hrálo roli to, že vzhledem k neujasněnému státoprávnímu postavení regionu zde poštu organizovala rakouská armáda, tedy instituce přístupná technologickým novinkám. Pod armádní kuratelou pak byla c. a k. pošta v posledních čtyřech letech své existence, během

³⁷ Tamtéž, s. 64.

³⁸ Tamtéž, s. 60-61.

³⁹ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s.p., 2000, s. 65.

⁴⁰ Tamtéž, s. 71.

⁴¹ Tamtéž, s. 80.

první světové války.

2. 2 Poštovní služba, poštovní spojení

Kromě běžného doručování se pošta zabývala a zabývá i řadou dalších služeb. Z hlediska našeho tématu byly významné například poštovny. Vyvinuly se kolem roku 1900 ze sběrných míst přespolní pošty jako nejnižší článek hierarchie poštovních úřadů. Šlo o místo, kde smluvní zaměstnanec prodával známky, vybíral schránku na dopisy a přijímal telegramy, peníze, dopisy, zásilky. Vše odevzdával na nadřízený poštovní úřad, kde také přebíral zásilky pro místní adresáty.⁴² Šlo tedy o práci, k níž bylo zapotřebí člověka důvěryhodného, organizačně schopného, který byl pro výkon funkce poštovního pouze zaškolen. Zvláště v období první republiky se tak v této funkci můžeme často setkat právě i se ženami. Jmenujme lidickou poštovnou Marii Kovářovskou, která vedla svůj úřad od roku 1921 až do vyhlazení obce nacisty v červnu roku 1942.⁴³

Mnohé poštovny byly zřizovány jen sezónně, v turistických lokalitách, jako je Sněžka nebo Macocha. Poštovny a poštovní úřady mohly být i příležitostné, tedy zřízené na dobu trvání nějaké konkrétní akce. Příkladem budiž výstava v Praze v roce 1891 a znovu v roce 1908. Od roku 1913 se zřizovaly i tzv. zájemnické poštovní úřady pro potřeby hotelů, bank, velkých podniků.⁴⁴

Rozšíření poštovních služeb přinesl telegraf a později telefon. Telegrafní stanice se zpravidla umísťovaly v budovách pošt. Zpočátku se tak dělo z důvodů praktických, v roce 1883 byly oba druhy komunikace sloučeny pod Ředitelství pošt a telegrafů. Telegrafní a telefonní ústředny byly také z velké části doménou žen. Podobně můžeme mluvit o přepážkové službě na poštovních spořitelnách.

Vliv na dějiny pošty měla také železnice, která nakonec poště přebrala jedno z jejích hlavních poslání, tj. dopravu osob.⁴⁵

⁴² ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: KNIHY 555, 2008, s. 94.

⁴³ Tamtéž, s. 145.

⁴⁴ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s. p., 2000, s. 63-64.

⁴⁵ Tamtéž, s. 65-68.

2. 3 Platové ohodnocení a výhody spojené s prací na poště

V průběhu 19. století se práce na poště stala jedním z "dobrých" povolání, zajišťujících zaměstnanci hmotný užitek a relativní sociální jistoty⁴⁶. První benefity v dnešním slova smyslu ostatně nacházíme už v roce 1798, kdy byly uzákoněny zálohy na plat v případě nemoci, nebo nezaviněného úrazu⁴⁷. Důležitá byla i značná společenská prestiž povolání. Význam postavení pošťáka v očích spoluobčanů dokládají různé prameny. My zde uijíme inzerát, v němž poštmistrová hledá za účelem sňatku poštovního úředníka, rotmistra nebo četníka. Tím tato povolání staví na stejnou úroveň.⁴⁸

Existovaly dvě kategorie poštovních zaměstnanců - pošťáci erární a pošťáci smluvní. V rámci Rakouska - Uherska byly vztahy mezi těmito dvěma skupinami naposledy řešeny 25. ledna 1914 tzv. služební pragmatikou. Státní (pragmatikální) poštovní zaměstnanci byli rozděleni do skupin podle nejvyššího dosaženého vzdělání. Na základě tohoto zařazení jim byla vyplácena příslušná mzda. Po určitém počtu odsloužených let je čekalo automatické povýšení. Byli také zajištěni možnostmi definitivy v zaměstnání.

Zaměstnanci smluvní se velmi snažili o své zrovnoprávnění s pragmatikálními, ale podařilo se jim toho dosáhnout až za první republiky.⁴⁹

Způsob jak toho dosáhli, ukazuje, jak moc znamenalo mít zaměstnání na poště pro sociální jistotu dotyčného. Těsně po skončení první světové války řešilo Československo problémy s hmotným zabezpečením státních zaměstnanců. Pošta reagovala právě převedením značné části smluvních zaměstnanců mezi pragmatikální. Zbytku byly průběžně zlepšovány mzdové podmínky. Původně víceméně provizorní opatření bylo kodifikováno Platovým zákonem z roku 1926.

Postavení poštovních zaměstnanců se ve dvacátých letech obecně velmi zlepšilo. Nešlo jen o sociální politiku státu, ale i vlastní iniciativu pošty. Jmenujme například letní a léčebné pobyty pro děti pošťáků.⁵⁰

⁴⁶ Tamtéž, s. 65.

⁴⁷ ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928, s. 177.

⁴⁸ *Poštovní obzor*, č. 1, roč. 23, 1928, s. 46.

⁴⁹ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s. p., 2000, s. 64-65.

⁵⁰ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: KNIHY 555, 2008, s. 137.

Naopak těžké časy pro poštovní zaměstnance představovalo období hospodářské krize. Sociálně velmi slabě na tom byli tzv. pomocní poštovní zřízení⁵¹, nejnižší vrstva smluvních zaměstnanců. Oficiálně šlo o pracovníky, kteří dočasně vypomáhali v případě dočasného vyššího zatížení pošty. Po odeznění potřeby měli být teoreticky jednak propuštěni, jednak - ti, kteří se osvědčili - proškoleni a zařazeni mezi běžné zaměstnance. Praxe, zvláště v krizových obdobích, byla jiná. Články v profesních časopisech nás informují o zneužívání pracovní síly těchto lidí, kteří za nižší plat pomocných pošťáků museli vykonávat povinnosti běžných zaměstnanců. Pošta takto okrádala a v některých případech platila "provizorní" pomocné pošťáky až osm let.⁵²

Výhodu pro zaměstnance představovala i možnost sdružování v různých stavovských spolcích, často s vlastními periodiky. Datují se již od sedmdesátých let 19. století⁵³. Bez významu nebyla ani kolegiální solidarita, k níž se mohl poštovní zaměstnanec v nouzi pokusit obrátit. V profesním periodiku můžeme například najít inzerát, kde se kolegové pošťáci vybízejí k příspěvkům pro vdovu a čtyři děti pozůstalé po pomocném poštovním zřízení z Bystřice pod Pernštejnem. Dlouhá nemoc spolykala rodinné finance a vdova po pomocném zaměstnanci neměla nárok na penzi, rodina se proto ocitla zcela bez prostředků.⁵⁴

Pošta také ve sledovaném období patřila k zaměstnáním umožňujícím téměř od píky proniknout mezi dobovou elitu. Slůvko "téměř" je na místě, protože skutečně strmá kariéra na poště vyžadovala vysokoškolská studia, jejichž dostupnost byla pro různé sociální skupiny různá. Extrémním příkladem je osud celoživotního pošťáka JUDr. Maxmiliána Fatky, rodáka z Biskupic na Moravě.

Narodil se roku 1868 v selské rodině. Po maturitě na brněnském gymnáziu nastoupil ve věku 20. let k poště jako praktikant. Zároveň studoval právnickou fakultu ve Vídni a pak v Praze. Po vojně se vrátil opět k poště. Rychle stoupal v hodnostech. V roce 1902 už byl úředníkem na ministerstvu obchodu. V letech 1910 až 1918 řídil pražské Ředitelství pošt

⁵¹ Prosba k dobrým srdcím. *Poštovní obzor*, č. 1, roč. 23, 1928, s. 11-12.

⁵² Neplně zaměstnané žaludky plně zaměstnaných. *Poštovní zaměstnanec*, č. 5, roč. 8, 1936, s. 2.

⁵³ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: KNIHY 555, 2008, s. 137.

⁵⁴ Prosba k dobrým srdcím. *Poštovní obzor*, č. 1, roč. 23, 1928, s. 11-12.

a telegrafů. Po roce 1918 organizoval poštu Československa. Za své poštovní zásluhy obdržel dokonce hodnosti důstojníka francouzské Čestné Legie a jugoslávského řádu svatého Sávy. Důchod zasvětil sepisování moderních dějin naší pošty, které však vzhledem k politické situaci už nemohly vyjít. Zemřel v roce 1935.⁵⁵

Vývoj sociálního postavení poštovního zaměstnance od poloviny 19. do poloviny 20. století můžeme shrnout následovně. Zpočátku šlo o zaměstnání do značné míry nebezpečné (rozmary počasí, kriminalita atd.), avšak prestižní. Ilustrují to dochované uniformy,⁵⁶ či lidová poezie⁵⁷. V padesátých a šedesátých letech patřili poštmistrové k elitě té které obce. V následujícím dvacetiletí s vyšší byrokratizací pošty a zvýšením počtu různých kategorií zaměstnanců docházelo k určité proletarizaci. Začátkem dvacátého století byla snaha poštovních pracovníků zlepšit své postavení, úspěch a jejich sociální postavení se opět stabilizovalo, s výkyvy v letech po první světové válce a za hospodářské krize třicátých let.⁵⁸

⁵⁵ ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec: KNIHY 555, 2008, s. 117.

⁵⁶ Například uniforma z doby kolem roku 1830 v expozici Poštovního muzea v Praze.

⁵⁷ Píseň "Jede, jede poštovský panáček" apod.

⁵⁸ RATAJ, Bohumír. Deset let stavu a organizací bývalého poštovního úřednictva ústavního v republice Československé. *Poštovní obzor*, č. 21a, roč. 23, 28. 10. 1928, s. 272-276.; ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928, s. 177-187.

3. Počátky profesního poštovního vzdělávání

V této části práce můžeme říci, že ač se ženy v poštovních službách objevovaly již od poslední čtvrtiny 19. století - a sporadicky i dříve - jejich profesní vzdělání bylo záležitostí okrajovou. Vyšší podíl žen v tomto povolání souvisel s rozšířením vyššího vzdělání dívek s praktickým zaměřením (lycea, obchodní, praktické a jiné školy). Specializované poštovní školství po celé sledované období neexistovalo a nahrazovaly je různé kurzy a pak školení přímo na pracovišti, za provozu, prostřednictvím mentorů z řad kolegů. To se týká jak mužů tak žen. Zejména po roce 1918 se stále hlasitěji ozývalo volání po institucionalizovaném profesním vzdělávání po vzoru zahraničí. Bylo však zavedeno až v druhé polovině dvacátého století, když už na poště ani ve školách není rozlišováno mezi muži a ženami.

Rozvoj emancipace přinesl jako svůj přirozený důsledek zakládání vyšších škol pro dívky. Dosažené vyšší vzdělání umožnilo ženám práci - nejen - na poště. Ekonomická soběstačnost žen, spolu s rozhledem, který vzděláním i zaměstnáním získaly, pozvedly jejich sebevědomí a tím bylo podpořeno další pokračování ženské emancipace.

3. 1 Profesní poštovní vzdělávání žen

Po celé sledované období byly v přípravě poštovních zaměstnanců sledovatelné dva jevy. Jednak získání odbornosti školením prováděným zaměstnavatelem - poštou či příslušným ministerstvem, jednak snaha poštovní institucionální školství zřídít.

K první významnější právní kodifikaci přípravy k poštovnímu zaměstnání dochází v roce 1840, odkdy museli poštovní praktikanti složit zkoušky ze zákonů, poštovních a služebních předpisů. Muselo tedy jít o absolventy gymnázií, případně i univerzit, kteří se dále připravovali samostudiem v kontaktu s poštou. Teoretická možnost, že by zkoušky složil samouk, člověk, který se i na právnickou část testů připravil samostudiem, padla v roce 1854, kdy se stalo absolvování gymnázia nebo odpovídajícího ústavu povinností. Vyšší poštovní funkce byly od roku 1859 přístupny jen uchazečům se státními zkouškami a absolutoriem z právnických vysokých škol.

Od roku 1850 se ve Vídni pořádaly kurzy pro telegrafisty, což je počátek

specializovaného oborového vzdělání pro muže.⁵⁹

Tato nařízení souvisela s proměnou někdejší poselské organizace v moderní poštovní úřad. Růst byrokratických a jiných specifík poštovního zaměstnání si však začínalo žádat cílenější přípravu budoucích zaměstnanců. Od roku 1872 proto ministerstvo obchodu organizovalo prostřednictvím Vídeňské obchodní akademie každoroční učební kurs ukončený zkouškou, který opravňoval k zažádání o místo na poště. Učil se například zeměpis se zřetelem k poštovníctví, nebo francouzština. Kursisty zkoušel poštovní úředník. Tyto kursy pak také sloužili k dalšímu vzdělávání stávajících zaměstnanců.⁶⁰

Povinné zkoušky byly pak rozšiřovány a upravovány podle dobových potřeb instituce v letech 1886, 1897, 1908 a 1914. Zkracující se intervaly mezi modifikacemi přípravy poštovních zaměstnanců souviseli s prudkým rozvojem pošty a nárůstem objemu její práce ke konci 19. století.

Přímo přípravu žen na výkon zaměstnání na poště řešily zákony v letech 1869, 1871, 1872 a 1898. Nejdříve byla povolena práce na poště ženám z poštmistřovy domácnosti, kde proškolení pochopitelně zajišťoval poštministr. Od roku 1871 pracovaly ženy v telegrafní ústředně ve Vídni. Byl pro ně zřízen speciální kurs. V roce 1872 byla ženám povolena práce na poště obecně. Od toho roku také ministerstvo obchodu ve Vídni pořádalo kurzy pro telegrafistky. Výše uvedené omezení vyplývalo z potřebného dosaženého vzdělání, přístup žen však k vyšším funkcím ještě dlouho zahrazují. Růst středního ženského školství pak v roce 1898 přinášel normalizaci ženského pracovního poměru na poště a u telegrafu. Ženy pak běžně zastávaly práci za přepážkou, či v telegrafní a telefonní ústředně, v dobové terminologii práci "poštovní a telegrafní manipulanky".⁶¹

Pozdější předpisy o vzdělávání se již vztahovali na poštovní zaměstnance bez rozdílu pohlaví.

Za první republiky pokračoval princip profesní přípravy až v rámci zaměstnání. Přijetí uchazeči byli zaškoleni staršími kolegy přímo v zaměstnání. Následně zaměstnavatel uspořádal školení a kurzy týkající se odbornějších otázek. K tomu však docházelo s velkými

⁵⁹ ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928, s. 264.

⁶⁰ ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928, s. 175-176.

⁶¹ Tamtéž, s. 172.

prodlevami, obvykle z finančních důvodů. Kursy se také vyznačovaly malou časovou dotací⁶². Pošťáci tak někdy i celé roky pracovaly jen na základě prvotního proškolení služebně staršími kolegy. Protože k němu docházelo v běžném provozu, bylo toto proškolení velmi různé úrovně.⁶³

Po celé dvacetiletí I. republiky se objevovaly snahy a návrhy založit vyšší poštovní školu. Jako tribuna pro hlásání těchto myšlenek sloužily i profesní poštovní časopisy. Vzorem byli obdobné snahy československého učitelstva⁶⁴. Zkušenosti a inspirace se hledaly u francouzských a německých poštovních vzdělávacích institucí, ale i na vojenské akademii, nebo v Baťově učilišti ve Zlíně.⁶⁵ Vše bez úspěchu a první poštovní učební obory vznikaly až po druhé světové válce.

Postavení žen na poště se, přes velmi pokrokové postavení žen v republice obecně, zlepšovalo pomalu. Svými kolegy i nadřizenými byli bez ohledu na literu zákona pokládány za méněcenné pracovníky. Snažili se to změnit vysokou pracovní výkonností, v čemž byly podporovány i oficiální profesní organizace jako poštovní tisk a odbory.⁶⁶ Jisté podhodnocení žen jako kolegyň mohlo souviset i s tím, že mnohé pracovali jen v období mezi dosažením plnoletosti a sňatkem, což u starších mužů, spojujících s poštou celou kariéru a tedy i vlastně celý život mohlo vzbuzovat despekt.

Přesto i mladé ženy mohli cítit vysokou identifikaci se svým povoláním, jak dokládali například inzeráty v poštovních časopisech, kde se často inzerovaly nabídky k sňatku. Běžně bylo zde podmínkou poštovní povolání potenciálního partnera. Jako ilustraci uveďme: *"Poštovník 32letý, majetný, ožení se s hezkou a mladou poštovníkem neb poštovní úřednicí,*

⁶² HOFMAN, František. Hlasy o odborném vzdělání a ministerstvo. *Poštovní obzor*, č. 11, roč. 23, 16. 5. 1928, s. 123-124.

⁶³ ČERNÍK, Q., NOZAR, E., PLZÁK, S. Odborná průprava poštovního dorostu. *Poštovní universum. Sbíрка poštovních přednášek, pomůček a rozprav*. I. ročník, 1934 -1935, s. 108-109.

⁶⁴ NOZAR, Eugen. Za vyšším odborným vzděláním. *Poštovní obzor*, č.3, roč. 23, 16. března 1928, s. 64-65.

⁶⁵ HOFMAN, František. Hlasy o odborném vzdělání a ministerstvo. *Poštovní obzor*, č.11, roč. 23, 1928, s. 123-124.; ČERNÍK, Q., NOZAR, E., PLZÁK, S. Odborná průprava poštovního dorostu. *Poštovní universum. Sbíрка poštovních přednášek, pomůček a rozprav*. I. ročník, 1934 -1935, s. 108-109.; PLZÁK, Stanislav. Výchova našeho dorostu. *Poštovní úředník československý* č. 11, roč. 28, 1921, s. 15.

⁶⁶ Kolegyně Hmerová šedesátnicí. *Poštovní obzor*, č.3, roč. 23, 1928, s. 33-34.

Právní předpisy týkající se žen ve státní službě, *Poštovní zaměstnanec*, č.5, roč. 8, 1936, s. 38-39.

těž majetnou. Nabídky se značkou "Šťastná náhoda" do admin. t. l."⁶⁷.

"Slečna z pošty (od telegrafu nebo telefonu)", která našla ženicha a odcházela se jím nechat živit, se stala jedním z prvorepublikových archetypů. V poštovních publikacích najdeme i mírně závistivý článek o snadných a výhodných sňatcích anglických telefonistek. I telefonistky československé mohly oslňovat muže kouzlem svého hlasu, jak je v článku o jejich britských kolegyních zdůrazňováno, ovšem o jejich vysokých příjmech nebo státním příspěvku ve výši jednoho ročního platu na věno si mohly pouze nechat zdát.⁶⁸

Samozřejmě méně viditelné, protože běžnější, byly situace, kdy poštovní zaměstnankyně zůstávala i po sňatku z ekonomických důvodů na poště. Jejich postavení mezi rodinnou a profesí nemuselo být vzhledem k dobovému nazírání na rodinu úplně šťastné. Koncem dvacátých let se dokonce rozšířila fáma o brzkém propuštění vdaných pošťáček a o vyhlášení celibátu, podobně jako tomu bylo tehdy ve školství. Fáma měla takovou sílu a životnost, že ji bylo nutno dementovat oficiálně.⁶⁹

Lze také zdůraznit, že ženy na poště se ve volném čase věnovali často společně charitativní činnosti⁷⁰.

Ačkoliv feminizace poštovníctví, jak ji známe z naší doby byla až dílem převádění mužů do výroby v padesátých letech, právě za první republiky vzrůstal rychle podíl žen. Bylo možno najít poštovní úřady, kde ženský personál zcela převažoval. Dokladem budiž inzerát tohoto znění: "*Osamělá poštmistrová přijme od 1. února t. r. řádnou pošt. pom., mírné pov., dobrou prac. k výpomoci, kde bude v brzku system. místo pomocnice. Vlídne zacházení. Nab. se značkou "Polabí" do adm. t. l.*"⁷¹.

Významný fakt pro zvýšení počtu žen na poštách byly i nízké požadavky na vzdělání poštovního pomocníka, kde stačily 4 třídy měšťanské školy, v odůvodněných případech ani to

⁶⁷ *Poštovní obzor*, č. 2, roč. 23, 1928, s. 23.

⁶⁸ ČERNÍK, Q., NOZAR, E., PLZÁK, S. Odborná průprava poštovního dorostu. *Poštovní universum. Sbirka poštovních přednášek, pomůcek a rozprav.* I. ročník, 1934 -1935, s. 170-171.

⁶⁹ Vdané ženy ve státní službě. *Poštovní obzor*, č. 3, roč. 23, 1928.

⁷⁰ Uznáníhodná činnost našich kolegyně. *Poštovní obzor*, č. 4, roč. 23, 1928, s. 46.

⁷¹ *Poštovní obzor*, č. 2, roč. 23, 1928, s. 24.

ne⁷². Nízký plat na tomto postu byl nevýhodný pro muže jako živitele rodiny, ale pro zaměstnanou ženu, spolu - přispívající do rodinného rozpočtu mohl být zajímavý. V inzertních rubrikách profesního tisku nacházíme velké množství inzerátů, shánějících výslovně poštovní pomocnice.⁷³

3. 2 Vyšší dívčí škola v Praze a další hlavní vzdělávací instituce pro ženy a dívky ve 2. polovině 19. století na našem území

První školy pro ženy vznikaly na soukromé bázi. Buď byly zřizovány idealistickými vlastenci, kteří brzy zkrachovali pro nedostatek financí a nepřízeň úřadů (škola "Budeč" Karla Slavoje Amerlinga)⁷⁴, nebo se tam učilo německy a mladým ženám hrozilo jejich odnárodnění, které by se pak přeneslo na jejich děti.

Tento problém si uvědomili významní představitelé české společnosti. Jakmile se polevil ústavou z roku 1860 útisk veřejného života, hledalo se řešení. Už v prosinci roku 1862 Vojta Náprstek začínal přednášet pražským ženám o moderních inovacích péče o domácnost, jako byla např. šicí stroj nebo ždímačka.⁷⁵ O tři roky později zakládal Americký klub dam, první otevřeně emancipační organizaci u nás (dobově příznačné bylo, že ji zakládal muž).

V té době již fungovala (od r. 1863) Vyšší dívčí škola královského hlavního města Prahy. Šlo o soukromou školu, zřízenou městem, za účelem vzdělávání žen v národním duchu. Účelem nebylo připravovat ženy pro samostatnou výdělečnou činnost - to by dobové nazírání na společnost ještě nepřijalo - ale dělat z dívek klasické měšťanské manželky, ovšem vlastenecky uvědomělé a schopné řídit dům dle moderních požadavků.⁷⁶ Se vznikem školy byla spojená významná jména našeho národního života té doby. Organizační stránka věci byla dílem JUDr. Františka Pštrosse, aktivního vlastence a od roku 1861 starosty Prahy. Důležitou pomocí mu byl Josef Wenzig, pražský zastupitel

⁷² Odpověď ministra pošt a telegrafů Dr. Noska v debatě rozpočtového výboru dne 11. října 1928 k řeči poslance kol. Hugo Bergmanna. *Poštovní obzor*, č. 24, roč. 23, 1928, s. 333-336.

⁷³ *Poštovní obzor*, č. 2, roč. 23, 1928, s. 24.

⁷⁴ ČÁPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1962, s. 10-11.

⁷⁵ MORKES, František. *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola ke 140 výročí 1863 - 2003*. Praha: ZŠ Vodičkova Praha, 2003, s. 5.

⁷⁶ Tamtéž, s. 6-9.

a významný pedagog. Z prvních učitelů jmenujme Petra Mužáka, manžela Karolíny Světlé, nebo Václava Nyklese, přítele Františka Palackého.⁷⁷

O tom, jak byla Vyšší dívčí škola provázána s vlasteneckým a intelektuálním životem Prahy konce 19. století, hezky svědčilo následující. V letech 1896 až 1911 byl ředitelem ústavu Bedřich Frída, bratr Jaroslava Vrchlického. Básník Vrchlický měl za manželku neteř spisovatelky Karolíny Světlé, která sama byla manželkou P. Mužáka, učitele na Vyšší dívčí.⁷⁸

Vyšší dívčí škola byla důležitá několika pedagogickými přínosy pro naše školství. Bylo to zejména kladení důrazu na výchovu vedle vlastního vzdělávání. Vzhledem k zaměření školy šlo výchovu chápat snad i jako důležitější než vzdělání. S tím souvisela neexistence tělesných trestů a zavedení funkce třídních učitelek. Ty měly za úkol udržovat kázeň a pořádek, dohlížet na plnění domácích úkolů a výchovu dívek vůbec. Tyto tendence zavedl první ředitel školy Vilém Gabler na základě své studijní cesty po vzdělávacích ústavech západní Evropy, zejména Švýcarska.⁷⁹

Pokrok v našem školství představovaly i snahy zavést na Vyšší dívčí tělocvik anebo předmět vychovatelství, spojený s hospitacemi žákyň v dětských opatrovnách, nemocnicích atd. Nepodařilo se však prosadit, anebo v silně okleštěné podobě.⁸⁰

V šedesátých a sedmdesátých letech 19. století splňovala Vyšší dívčí škola potřeby společnosti. Tím, že zásadně nepřipravovala dívky k nějakému povolání, i silnému elitářství, danému vysokým školným se však pomalu stávala anachronismem. Snahy o její reformu (a přeměnu například v gymnázium) sabotovali často i lidé zevnitř ústavu, např. i ředitel Gabler. Tlak doby však během prvních dvou desetiletí Vyšší dívčí ke změně na běžnou školu postupně donutil.⁸¹ Bylo by zajímavé zjistit, zda nepraktičnost školy v pozdějším období její existence nesouvisela s úslovím "vyšší dívčí" označujícím v češtině ironicky něco hloupého.

Vedle Vyšší dívčí začaly vznikat i další školy a vzdělávací zařízení. Ty si vzaly za úkol připravovat dívky širšího společenského zařazení pro praktický život. Šlo o aktivity

⁷⁷ Tamtéž, s. 15-21.

⁷⁸ Tamtéž, s. 21.

⁷⁹ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 40-43.

⁸⁰ MORKES, František. *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola ke 140 výročí 1863 - 2003*. Praha: ZŠ Vodičkova Praha, 2003, s. 8.

⁸¹ Tamtéž, s. 10-12.

jednotlivců, nebo spolků a nemívaly podporu institucí, jako bylo město Praha. Nemohly se tak na první pohled rovnat Vyšší dívčí s její honosnou novorenesanční budovou, ale pro budoucnost prokázaly, že byly životaschopnější. Podívejme se na některé z nich.

V roce 1865 se řízení staršího, nábožensky charitativního Spolku sv. Ludmily chopila Marie Riegerová - Palacká., dcera Františka Palackého a manželka Fr. Ladislava Riegera. Ačkoliv se věnovala mnoha různým filantropickým a vlasteneckým činnostem⁸², výraznou stopu zanechala i ve svatoludmilském spolku. Z původního cíle podpory chudých vdov a výuky šití a pletení nemajetných děvčat se stávala mnohem komplexnější péče o chudé rodiny vůbec, samozřejmě s důrazem na slabší pohlaví. "Klientkám" spolek vyhledával práci, případně poskytoval potřebné vzdělání, které je mělo vyvést z koloběhu příležitostných, fyzicky náročných a bídě placených zaměstnání jako bylo praní prádla, nošení vody atd. Pomoc nebyla automatická, předpokládala snahu i ze strany chudých, nešlo už o klasickou charitu. Na praktické a životaschopné reformě Spolku sv. Ludmily se společně s paní Riegerovou podílel i její slavný otec a manžel. Součástí spolku byla i škola pro nemajetné, leč nadané dívky. Obory krejčovství, účetnictví, matematika, kreslení a kaligrafie, malba na sklo a porcelán, knihařství, slavněkářství, prýmkařství, neexistence školního a naděje na zaměstnání⁸³ pro absolventky stavěla školu Marie Riegerové do ostrého protikladu s Vyšší dívčí školou města Prahy. Mnoho, zvláště starších, pobožných členek, nebylo s novým směřováním Spolku sv. Ludmily spokojeno a tak po té co Marie Riegerová vedení spolku opustila, vrátily se zase ke klasické dobročinnosti a škola vzala za své.⁸⁴

Myšlenka poskytovala ženám, zvláště nemajetným vzdělání. Pro praktická povolání však nezankla a přejali ji další organizace (Ženský výrobní spolek český, Americký klub dam a jiné).

V osmdesátých letech 19. století přibývalo různých institucí ženského vzdělávání. Vedle starších organizací dobročinných, prakticky nebo obecně vzdělávacích se objevily tzv. školy hospodyňské, navazující na starší tendence výuky k domácím pracím. Vývoj však již směřoval dál a tak v r. 1890 vznikl spolek Minerva. Předsevzal si zřízení dívčího gymnázia.

⁸² BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 60.

⁸³ Tamtéž, s. 62-63.

⁸⁴ Tamtéž, s. 66-67.

Duší spolku byla spisovatelka Eliška Krásnohorská, ale vedle ní bychom tu našli i jiné a nejen pražské osobnosti a spolky. Jmenujme brněnskou organizaci Vesna a přerovský spolek Vlasta.⁸⁵

Již v září roku 1890 zahájilo gymnázium vyučování. Již od roku 1896 mohli ženy navštěvovat univerzitní výuku na české i německé vysoké škole v Praze. Od roku 1900 jim bylo povoleno řádně studovat medicínu a od roku 1901 bylo rozhodnuto, že je k tomu opravňuje maturitní vysvědčení z gymnázia Minervy⁸⁶. Dá se říci, že se takto završila cesta vedoucí k ženskému vzdělávání v českých zemích.

Od počátku 20. století dívky mohly projít všemi stupni vzdělání. Samozřejmě jen ty majetné, ale alespoň pohlaví již jim nestálo v cestě.

3. 3 Další ženské organizace a ženské spolky se zaměřením na vzdělávací činnost

Od konce 18. století vzniklo, kromě v předchozí kapitole uvedených, nejvýznamnějších, velké množství dalších ženských vzdělávacích a podpůrných spolků a institucí. Některé existovaly krátce, jiné zanechaly v dějinách a kultuře významnou stopu. Není možné sledovat u všech jejich historii, ovšem už výčet jejich názvů poskytoval představu o množství i zaměření. Pokusme se o jejich co nejúplnější výčet.

Týnská hlavní škola pro dívky⁸⁷; Malostranská dívčí škola⁸⁸; Jednota ku podporování ženské umělosti⁸⁹; kurzy pro dívky M. D. Rettigové⁹⁰; Budeč⁹¹; Jednota paní sv. Anny⁹²; soukromá dívčí škola Svatavy Amerlingové⁹³; soukromá dívčí škola Bohuslavy Rajske⁹⁴; Společnost dívek českých⁹⁵; hospodyňské školy v Chrudimi, Lounech, Německém Brodě⁹⁶

⁸⁵ Tamtéž, s. 130-131.

⁸⁶ Tamtéž, s. 132-133.

⁸⁷ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 9, s. 32-33.

⁸⁸ Tamtéž, s. 33.

⁸⁹ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna letech 1870 - 1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 3.

⁹⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 16.

⁹¹ Tamtéž, s. 10-12

⁹² Tamtéž, s. 11.

⁹³ Tamtéž, s. 11.

⁹⁴ Tamtéž, s. 12-13.

⁹⁵ Tamtéž, s. 13-16.

a Stěžerách⁹⁷; Vyšší dívčí škola královského hlavního města Prahy⁹⁸; Vesna⁹⁹; Vlastimila¹⁰⁰; Vlasta¹⁰¹; Libuše¹⁰²; Spolek sv. Ludmily¹⁰³; Americký klub dam¹⁰⁴; Tělocvičný spolek paní a dívek pražských¹⁰⁵; Spolek pražských učitelek¹⁰⁶; Ženský výrobní spolek český¹⁰⁷; Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek¹⁰⁸; Zátíší¹⁰⁹; Dámský kruh¹¹⁰; Domácnost¹¹¹; Spolek a gymnázium Minerva¹¹².

Z uvedených názvů můžeme odvodit to, že spolky byly na bázi vlastenecké, náboženské a charitativní. Mohly se zaměřovat na vzdělávání obecné, praktické nebo zájmové. Všechny tyto principy se v náplni spolků mohly kombinovat, ale stály i v opozici. Typickým příkladem takové opozice byla činnost Marie Riegerové - Palacké ve Spolku sv. Ludmily.

Ženské spolky jiného druhu, které však též souvisely se sebeuvědoměním ženy, představovaly nové ženské řeholní řády. Zvláště po polovině 19. století jich v celé Evropě vznikalo značné množství. Zaměřovaly se zejména na charitativní práci.

Specifickým jevem se stalo řeholní ženské školství například na Frývaldovsku¹¹³ na severu Moravy. Přimo ve Frývaldově řídil řád Voršilek obecnou a měšťanskou školu pro

⁹⁶ Tamtéž, s. 33-34.

⁹⁷ Hospodyňská škola ve Stěžerách. *SOŠ veřejnoprávní a sociální Stěžery* [online]. Hradec Králové, 2012, [cit. 2012-04-29]. Dostupné z: <http://www.sosstezery.cz/pdf/historie.pdf>

⁹⁸ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 40-52.

⁹⁹ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870 - 1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007.; PITOUROVÁ, Antonína. Vzpomínka na penzionát Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 40.; ŠANDEROVÁ, Vlasta. Sedmdesát let brněnské Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 14 - 39.; TRKANOVÁ, Marie. Eliška Machová a Vesna. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 43-54.

¹⁰⁰ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870 - 1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 3.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 3.

¹⁰² Tamtéž, s. 3.

¹⁰³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 60-75.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 75-97.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 97-103.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 104.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 104-122.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 123.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 123.

¹¹⁰ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005, s. 123.

¹¹¹ Tamtéž, s. 125-130.

¹¹² Tamtéž, s. 130-134.

¹¹³ Po roce 1945 byl Frývaldov přejmenován na Jeseník.

dívky, v jejímž rámci existoval i kurz cizích jazyků¹¹⁴. V Bílé Vodě pak Kongregace chudých školních sester z Notre Dame při své obecné dívčí škole pořádal kurzy domácího hospodářství. S rozvíjením řádového školství ve Slezsku a na Moravě souvisel Bismarckův "Kulturkampf", který církvi v sousedním Prusku mimo jiné odebíral řízení vzdělávacích institucí.

Řádové ženské školství fungovalo samozřejmě i jinde. Zmíňme alespoň školu pro dívky v Olomouci patřící řádu voršilek.¹¹⁵

Na Moravě se setkáváme se zajímavým jevem, institucionalizovanou spoluprací ženských spolků. Fungovala od roku 1895, kdy společně vystupovali na pražské národopisné výstavě. V roce 1898 byl při oslavě stých narozenin Františka Palackého dán podnět k vytvoření Moravskoslezské organizace ženské, volného sdružení těchto spolků. Její jednatelkou se stala Eliška Machová, přední osobnost brněnské Vesny. Prostřednictvím Moravskoslezské organizace například podporovali ostatní spolky Vesnu při založení ústřední ženské útulny v Brně. Roku 1899 také začal vycházet Věstník moravských spolků ženských. Po slibném náběhu však Věstník brzy zanikl.¹¹⁶

Na samém začátku 20. století přebírala vedoucí roli v Moravskoslezské organizaci Zdeňka Wiedermannová. Pod její kuratelou vznikla roku 1902 Jednota učitelek moravských a v roce 1903 spolek Dívčí akademie. Z tohoto spolku později vzešly dvě první dívčí střední školy na Moravě. Šlo o gymnasia v Brně a Valašském Meziříčí.¹¹⁷

3. 3. 1 Vesna v Brně - počátky odborného dívčího školství na Moravě

V myšlenkách nejen ženského pokrokového hnutí nemůžeme Moravu oproti Praze rozhodně pokládat za periferii. Zejména Brno mělo k metropoli monarchie mnohem blíže (i kulturně) než Praha a mohlo nové myšlenky přijímat i odtud, nezprostředkovaně. Jedním z dokladů moravské vyspělosti byl vznik a působení spolku Vesna.

V roce 1870 vznikl smíšený pěvecký sbor Vesna, který se následujícího roku změnil

¹¹⁴ GAWRECKI, Dan. Školství na Frývaldovsku 1848 - 1918. *Dissertationes historicae*. 2002, s. 122-123.

¹¹⁵ KOLEKTIV. *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Statutární město Olomouc a Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 35.

¹¹⁶ ŠANDEROVÁ, Vlasta. Sedmdesát let brněnské Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 35.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 35.

v Ženskou vzdělávací jednotu, který měl před sebou vytčený cíl šířit vzdělání jazykem českým. V roce 1872 Spolek změnil název na "*Vesna, ženská vzdělávací jednota v Brně*"¹¹⁸ a přijímal stanovy. Jejich smysl je možno shrnout do teze, že vzdělaná žena byla nutným předpokladem rozvoje národa¹¹⁹. Důraz na vlastenectví byl v Brně zvláště důležitý, protože kulturní i ekonomické směřování města k Vídni sebou neslo nejen rozvoj, ale i germanizaci, s jejímiž důsledky se Brno potýkalo až do konce druhé světové války.

Vesna už od roku 1872 pořádala přednášky a kurzy pro ženy s tématy z historie, českého jazyka a literatury, zeměpisu, přírodopisu a fyziky. Jako pedagogové tam působili přední učitelé z brněnských středních škol.

V září roku 1886 zahájila výuku "První česká pokračovací škola dívčí Ženské vzdělávací jednoty Vesna v Brně, sloužila dalšímu vzdělávání dívek ukončivších povinnou školní docházku. Pod vedením energické jednatelky Elišky Machové¹²⁰ a ředitele školy Františka Mareše¹²¹ (v čele Vesniných škola v letech 1887 - 1919) se spolek i jeho škola rychle rozvíjeli. V roce 1886 se vyučovalo v soukromém bytě, v roce 1899 má Vesna již čtyři školní budovy. Mezi lety 1919 a 1921 převáděl spolek do správy města třináct "Vesniných" škol. Jejich výčet dokládá mnohostrannost spolku¹²²:

- 1 - dívčí lyceum
- 2 - škola měšťanská
- 3 - trojtřídní vyšší škola pro ženská povolání hospodyňská
- 4 - dvouletá škola obchodní
- 5 - ústav pro vzdělávání učitelek dívčích škol průmyslových
- 6 - ústav pro vzdělávání učitelek škol kuchařských a hospodyňských
- 7 - dvouletá škola průmyslová

¹¹⁸ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, 4-5.

¹¹⁹ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 4-5.; MAREŠ, František. *O dívčím vzdělání*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 9-13. O svém postoji k ženskému vzdělání obecně zde píše přímo ředitel Mareš.

¹²⁰ TRKANOVÁ, Marie. Eliška Machová a Vesna. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 43-54.

¹²¹ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 7-8.

¹²² Tamtéž, s. 22.

- 8 - škola vyšivačská
- 9 - škola hospodyňská roční
- 10 - škola hospodyňská pětíměsíční
- 11 - dvouletá škola pokračovací
- 12 - škola hudební
- 13 - škola mateřská

Kromě školství se Vesna věnovala také dalším kulturním, vzdělávacím a dobročinným aktivitám, které byly postupně organizovány do pěti odborů. Odbor vzdělávací a knihovní vedl knihovnu a čítárnu, zařizoval přednášky, odbor sociální spolupracoval s příslušnými institucemi, dále organizoval kurzy pro sociální pracovníce, pečovatelky, vychovatelky¹²³. V roce 1938 zajišťoval péči o uprchlíky z pohraničí. Odbor národopisný pečoval o etnografické sbírky spolku, které Vesna zpočátku získávala jako názorné pomůcky pro výuku rukodělných prací, ale brzy se přetvořily v reprezentativní kolekci muzejního charakteru.¹²⁴ Sbírký jsou dnes v Moravském zemském muzeu a jejich vypovídací hodnota i úroveň konzervování a zpracování je dodnes muzejníky uznávaná. Dále měla Vesna odbor umělecko-výchovný a samozřejmě administrativní¹²⁵.

Činnost Vesny byla přerušena dvakrát, v letech 1944 - 1945 a znovu v letech 1953 - 1991. Současná činnost byla pochopitelně jen malým odleskem někdejší slávy spolku.

O významu Vesny na počátku 20. století svědčili také jména umělců, kteří se podíleli na výstavbě a výzdobě spolkových škol a internátů¹²⁶. Zmiňme alespoň Jožu Úprku¹²⁷ a Dušana Jurkoviče¹²⁸. Ústav měl vliv na zakládání podobně organizovaných institucí v českých zemích¹²⁹, ale i Bosny, Slovinska, Polska nebo Haliče¹³⁰. Některé z nich si dále

¹²³ Tamtéž, s. 8-9.

¹²⁴ Tamtéž, s. 14-19.

¹²⁵ ŠANDEROVÁ, Vlasta. Sedmdesát let brněnské Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 29-30.

¹²⁶ PITOUROVÁ, Antonína. Vzpomínka na penzionát Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 40.

¹²⁷ KALINOVÁ, Alena, NOVÁKOVÁ, Lenka. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870-1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007, s. 17-21.

¹²⁸ Tamtéž, s. 14-15.

¹²⁹ Již v roce 1899 vznikly zásadami Vesny inspirované školské spolky v Prostějově, Uherském Brodě a Ivančicích. ŠANDEROVÁ, Vlasta. Sedmdesát let brněnské Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný

charakterizujeme.

3. 3. 2 Pöttingeum

Dne 8. října r 1883 podaly paní Amalie Ambrosová, Berta Sojková a Anna Šimková na C. k. místodržitelství v Brně návrh stanov pro nově zřízený spolek pod názvem "*Ústav hraběte Pöttinga¹³¹ v Olomouci, český pensionát a škola pro vzdělání dívek*". Místodržitelství stanovy schválilo 30. října téhož roku. První zakládací listina ústavu je však datována až o deset let později k roku 1893 a druhá dokonce k roku 1895.

Protektorem a mecenášem školy byl hrabě Emanuel Pötting-Persing, probošt olomoucké kapituly. Praktickým organizátorem a otcem myšlenky byli JUDr. Ambros a jeho manželka, inspirovaní příkladem brněnské Vesny. Jejich iniciativa vzbudila odpor katolické elity města, která probošta Pöttinga varovala aby: "*nesvěřoval vedení školy lidem pokrokovým...*"¹³². Prelát Pöttingeova postavení měl ovšem možnosti, aby tento odpor překonal¹³³.

Škola měla dívky připravovat na dráhu moderní hospodyně, vlastenky a katoličky. Oproti brněnské Vesně šlo tedy o ústav z dnešního pohledu dosti konzervativní. Nevůle, kterou i tak vyvolal, dokládala silná zaostalost Olomouce v té době. Postupně, zejména po smrti hraběte Pöttinga, převládl v ústavu praktičtější duch¹³⁴. Na začátku 20. století se již v Pöttingeu učilo i některým uměleckým řemeslům, které v dané době umožňovaly i ekonomické využití, zejména malování na porcelán. Jinou aktivitou byla škola vyšívání strojem, od roku 1907 absolutorium kurzu odpovídá výučnímu listu dámského krejčovství.

komitét v Brně, 1940, s. 37.

¹³⁰ ŠANDEROVÁ, Vlasta. Sedmdesát let brněnské Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 37-39.

¹³¹ Hrabě Emanuel Pötting - Persing byl významnou pokrokovou osobností Olomouce. Narodil se r. 1821 v Budišově u Velkého Meziříčí, vystudoval teologii a r. 1868 se stal sídelním kanovníkem v Olomouci a r. 1880 proboštem zdejší kapituly. R. 1875 vysvětil první budovu české obecné školy v Olomouci - dům Matice školské na Bělidlech a r. 1884 novou budovu českého gymnasia, které i v pozdějších letech štědře podporoval. BEDNÁŘOVÁ, Věra. Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 65.

¹³² BEDNÁŘOVÁ, Věra. Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě. *Ženy na Moravě*.

Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 66.

¹³³ Tamtéž, s. 66.

¹³⁴ KOLEKTIV. *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Statutární město Olomouc a Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 66.

Za první republiky pak školu převzalo město. Ústav pak již poskytoval běžné praktické vzdělání. V roce 1935 v jeho rámci fungovala kuchařská škola, hudební škola, veřejná obchodní škola a veřejná obchodní škola "pro ženská povolání".¹³⁵

3. 3. 3. Světlá

Myšlenka Vesny neovlivňovala jen školství v obou moravských metropolích. Význam měla i pro školství venkovské. Dokladem byla například škola Světlá ve Valašském Meziříčí. Název vyjadřoval úctu zakladatelů školy k vzdělávacím aktivitám spisovatelky Karolíny Světlé.

Hlavním organizátorem byla místní občanská beseda, zejména dr. A. Píčman. Ten vyvolal iniciativu ženských příslušnic městské elity směřující k vytvoření Dámského odboru Národní jednoty pro jihozápadní Moravu. Dámský odbor poté dokonce do Meziříčí pozval přednášet ředitele Vesny Fr. Mareše.

První ročník pokračovací průmyslové dívčí školy Světlá byl otevřen v roce 1901. Fungoval v jedné místnosti zdejší obecné dívčí školy. V malém městě panovala k neobvyklé formě vzdělání nedůvěra a škola se potýkala s nedostatkem žákyň, peněz i pedagogů. Pomohli zdejší učitelé běžných škol, manželé Píčmanovi si na sebe brali půjčky pro školu. Velké nadšení a nasazení zainteresovaných osob obtíže překonalo a mezi lety 1905 a 1910 se Světlá stala uznávanou institucí. Skládala se ze školy kuchařské, hospodyňské a selské. Zvláště přínosná byla třetí jmenovaná, která ženy učila moderním postupům v zemědělství. Později přibýlo učiliště pro služky a učiliště oděvní. Krátce byla provozována uměleckořemeslná dílna vyvážející rukodělné práce do USA. V roce 1923 se škola dočkala i vlastní budovy.¹³⁶

3. 3. 4. Česká hospodyňská škola v Kateřinkách u Opavy

Hospodyňskou školu v Kateřinkách založila Eliška Machová v roce 1902¹³⁷. Stalo se

¹³⁵ Tamtéž, s. 69.

¹³⁶ BEDNÁŘOVÁ, Věra. Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 69-72.

¹³⁷ TRKANOVÁ, Marie: Eliška Machová a Vesna. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940, s. 53.

tak po té, co opustila Brno a tamní organizaci Vesna. Právě slezskou Vesnou se měla škola v Kateřinkách stát k čemuž, ovšem nakonec nedošlo¹³⁸. Kvůli osobním útokům z řad opavské české menšiny musela Machová školu i Opavu brzy opustit¹³⁹. Slezská Vesna a s ní i Zemská dívčí odborná škola rodinná vznikla v Opavě až po rozpadu Rakouska-Uherska¹⁴⁰.

3. 3. 5. Šestiletá lycea

Pro ženské školství bylo velmi zlomovým faktem zakládání lyceí. Docházelo k němu od roku 1900, zejména pak v prvním desetiletí století. Zajímavé bylo, že kromě hlavních měst se lycea rozvíjela hodně ve východních Čechách např. Hradec Králové, Chrudim, Jičín, pokus o založení v Pardubicích a na severní Moravě např. ve Slezské Ostravě. Lycea jako typ školy zanikla v roce 1922, kdy většina z nich získala status reálného gymnázia. Souviselo to s ukončením pohlavní segregace ve školství.

Lycea byla zřizována obcemi nebo soukromými iniciativami s tím, že stát finančně přispívá a ponechává si školský dozor. V čele lycea stála ředitelka. Pokud z praktických důvodů daná škola neměla ředitelku, musel mít ředitel alespoň zástupkyni pro výchovu - ženu. Také alespoň část pedagogického sboru měla být ženského pohlaví. V předmětech se objevovali praktické, jako je fyzika, matematika, rýsování, pravopis, hospodářské práce a jiné. Škola měla žačkám poskytnout středoškolské vzdělání, aniž by musela zpřístupňovat (chlapecká) gymnázia ženám.¹⁴¹

Dívky do lycea nastupovaly většinou v deseti letech. Školní docházku ukončovaly zpravidla maturitou po šesti letech studia. Maturitní zkouška je opravňovala k pokračujícímu studiu na filozofické fakultě, k práci učitelky anebo - po další zkoušce z latiny - ke studiu farmacie. Samozřejmě mohly žádat o jakékoliv zaměstnání podmiňované běžnou maturitní zkouškou. Pošta přijímala na nižší pozice absolventky lyceí již po dokončení

¹³⁸ Tamtéž, s. 53.

¹³⁹ KOLEKTIV: *Opava*. Praha: Lidové noviny, 2006, s. 463.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 463.

¹⁴¹ Dívčí středoškolské vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století: *Problematika lyceí přehledně*. DRAHOTUŠSKÁ, Zuzana. [online]. Univerzita Pardubice, 24.5.2005 [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=235660

čtvrté třídy.¹⁴²

¹⁴² Dívčí středoškolské vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století: *Problematika lyceí přehledně*. DRAHOTUŠSKÁ, Zuzana. [online]. Univerzita Pardubice, 24.5.2005 [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=235660

Závěr

Předkládaná práce pojednává o historickém vývoji dívčího odborného poštovního vzdělávání ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století. Zpracování práce bylo provedeno analytickou, historickou a srovnávací metodou. Kritické zhodnocení dostupné literatury bylo pro mne velmi důležité při psaní práce.

Cílem práce byla analýza vývoje dívčího odborného poštovního vzdělávání na přelomu 19. a 20. století.

Účelem mé bakalářské práce bylo zjistit, jaké byly možnosti a limity dívčího odborného poštovního vzdělávání v Českých zemích v druhé polovině 19. století a první polovině 20. století. Při psaní práce jsem čerpala z odborné literatury, z dobových časopisů, článků a navštívila jsem i Poštovní muzea v Praze a ve Vyšším Brodě. Dané téma jsem si zvolila nejen proto, že mi je velmi blízké, jelikož pracuji jako přepážková pracovnice na České poště v Brně, ale také pro jeho specifčnost. Bakalářská práce se stala nejen přínosem pro mne, v tom, že jsem se dozvěděla něco o historii oboru, který jsem studovala, ale také který nyní vykonávám. Myslím si, že i tímto směrem by mohlo jít moje další bádání. Proto doufám, že se stane přínosem i pro ty, kteří by se chtěli o tématu poštovního dívčího vzdělání něco přínosného dozvědět, pro studenty poštovních škol a i pro laickou veřejnost, která o této problematice není dostatečně informována a bude pro ni určitým přínosem. Moje práce je jen malou ukázkou toho, jak vznikalo a jakou historií prošlo poštovní dívčí vzdělání.

Za začátek ženského poštovního školství považuji kurz pro telegrafistky. Pro tuto budoucí práci se dívky musely vzdělávat a získávat pro ni odbornou kvalifikaci což jim umožňovaly právě odborné školy. Růst středního ženského školství pak přineslo normalizaci ženského pracovního poměru na poště u telegrafu. Tento rozvoj byl umožněn klíčovými společenskými proměnami, jež probíhaly v 19. století. Ženy pak běžně zastávali práci za přepážkou, či v telegrafní a telefonní ústředně, v dobové terminologii práci "poštovní a telegrafní manipulantky".

Zvláště v jeho druhé polovině docházelo k významnému rozvoji průmyslu, s nímž byla spjata i proměna ekonomické situace, která se týkala hlavně městského obyvatelstva. Nová

ekonomická situace často vyžadovala, aby neprovdané ženy ze středních vrstev začaly pracovat. Tyto ženy jak už se mi podařilo zjistit nevykonávaly, a ani vzhledem ke svému společenskému statusu nemohly vykonávat stejné práce jako ženy z nižších společenských vrstev.

První školy pro ženy, jejichž absolventky se uplatnily i na úřadech, začaly vznikat zásluhou feministických ženských spolků. Zmapovat jejich počátky však nebylo jednoduché, často to byly jen obory pod průmyslovými školami, nebo čistě soukromé kurzy. U jejich počátků stály spolky jako například Vesna v Brně, Dobročinný ženský spolek Dobromila v Moravské Ostravě a jiné. Právě ony zakládaly první hospodářské a obchodní školy. Všeobecné předměty tehdy byly omezeny na minimum a hlavní náplň výuky tvořil praktický obor, často doplněný praxí ve spolkových prostorách či spřízněných podnicích.

Další etapou dívčích vyšších škol ke které jsem se dopracovala byl vznik dívčích lyceí, např. ve Slezské Ostravě. Absolventky lycea nacházely uplatnění jako učitelky, bankovní úřednice a poštovní úřednice. Lycea měla dívky připravit k vysokoškolskému studiu a zároveň jim poskytnout všeobecné plné středoškolské vzdělávání pro případ, že by nechtěly pokračovat v dalším vzdělávání. Po absolvování čtvrté třídy se žáčky mohly uplatnit jako zaměstnankyně na poštovních úřadech.

V této práci jsem dospěla k závěru, že vývoj postavení žen a jejich určité vzdělávání na začátku 19. století bylo v této době výsadou, které se dostávalo jen malému množství vyvolených žen. Až na začátku 20. století se teprve začalo rozvíjet profesní poštovní vzdělávání, kdy už na poště, a ve škole nebyly rozdíly mezi muži a ženami.

Přehled použité literatury a pramenů

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách*. Praha: Slon / Libri, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

BEDNÁŘOVÁ, Věra. Jak vznikalo dívčí odborné školství na Moravě. *Ženy na Moravě*.

Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940. bez ISBN.

BUREŠOVÁ, Jana. Okolnosti a souvislosti postupu žen k podobě společensky samostatné aktivní bytosti. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubické bienále, 27. - 28. dubna 2006*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006. 80-7194-920-5

ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha: Československý spisovatel, 1962. ISBN 22 - 072-62.

ČERNÍK, Q., NOZAR, E., PLZÁK, S. Odborná průprava poštovního dorostu. *Poštovní universum. Sbírkka poštovních přednášek, pomůcek a rozprav*. I. ročník, 1934 -1935. Nakl. Čin, Praha. bez ISBN.

ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Dějiny pošty v českých zemích*. Praha: Česká pošta s. p., 2000. ISBN 80-86437-02-7.

ČTVRTNÍK, Pavel a kol. *Poštovníctví v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Liberec. KNIHY 555. 2008. ISBN 978-80-86660-23-3.

GAWRECKI, Dan. *Školství na Frývaldovsku 1848-1918*. Dissertationes historicae. 2002. bez ISBN.

HOFMAN, František. Hlasy o odborném vzdělání a ministerstvo. *Poštovní obzor č. 11*, roč. 23, 16. 5. 1928. bez ISBN.

KALINOVÁ, A., NOVÁKOVÁ, L. *Dcerám českým... Brněnský ženský vzdělávací spolek Vesna v letech 1870 - 1920*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2007. ISBN 978-80-7028-303-5.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky*, I. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-030-6.

KOLEKTIV: *Opava*. Praha: Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-808-X.

KOLEKTIV. *Dějiny Olomouce*. Olomouc: Statutární město Olomouc a Univerzita Palackého v Olomouci, 2009. ISBN 80-244-2370-8.

MAREŠ, František. *O dívčím vzdělání*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940. bez ISBN.

MORKES, František. *Nezapomenutelná vyšší dívčí škola ke 140. výročí 1863-2003*. Praha: ZŠ Vodičkova Praha, 2003. bez ISBN.

NOZAR, Eugen. Za vyšším odborným vzděláním. *Poštovní obzor*, roč. 23, 16. března 1928. bez ISBN.

PITOUROVÁ, Antonína. Vzpomínka na penzionát Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940. bez ISBN.

PLZÁK, Stanislav. Výchova našeho dorostu. *Poštovní úředník československý*, roč. 28, č. 11, 1. června 1921. bez ISBN.

RATAJ, Bohumír. Deset let stavu a organizací bývalého poštovního úřednictva ústavního v republice Československé. *Poštovní obzor* č. 21a, roč. 23, 28. října 1928. bez ISBN.

ŠANDEROVÁ, Vlasta. Sedmdesát let brněnské Vesny. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940. bez ISBN.

TRKANOVÁ, Marie. Eliška Machová a Vesna. *Ženy na Moravě*. Brno: Dobročinný komitét v Brně, 1940. bez ISBN.

VALENTA, Aleš. *Politické dějiny českých zemí a habsburské monarchie 1848 - 1914*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2002. ISBN 80-7041-005-1.

VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla. Kvalifikace, profesionalizace a tzv. ženská povolání v českých zemích. *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie Sborník příspěvků z IV. pardubické bienále, 27. - 28. dubna 2006*, Pardubice: Univerzita

Pardubice, 2006. 80-7194-920-5.

ZÁBĚHLICKÝ, Václav. *Dějiny pošty, telegrafu a telefonu v českých zemích*. Praha, 1928. bez ISBN.

Prameny

Poštovní obzor, č. 2, roč. 23, vydáno, 1928.

Poštovní obzor, č. 24, roč. 23, vydáno 1928.

Poštovní obzor, č. 4, roč. 23, vydáno 1928.

Poštovní obzor, č. 1, roč. 23, vydáno 1928.

Poštovní obzor, č. 3, roč. 23, vydáno, 1928.

Poštovní zaměstnanec, č. 5, roč. 8, vydáno, 1936.

Poštovní úředník československý, č. 11, roč. 28, vydáno, 1921.

Seznam elektronických zdrojů

Dívčí středoškolské vzdělávání v Českých zemích na přelomu 19. a 20. století. *Problematika lyceí přehledně*. DRAHOTUŠSKÁ, Zuzana. [online]. Univerzita Pardubice, 24. 5 . 2005 [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=235660

Hospodyňská škola ve Stěžerách. *SOS veřejnoprávní a sociální Stěžery* [online]. Hradec Králové, 2012 [cit. 2012-04-29]. Dostupné z: www.sosstezery.cz/pdf/historie.pdf